

## У ПОШУКАХ ХРАМУ

## ЧАСТИНА I

Ідея мандрівки, про яку піде розповідь, визріла в кінці минулого року, коли Благодійний фонд Костянтина Єфименка приступив до реалізації одного зі своїх проєктів - **відбудови церкви Святого Георгія Побідоносця на Замковій горі**. Навколо будівництва точилися гарячі дискусії, на яких порушувалося чимало актуальних питань. Одне з них можна сформулювати так: яким же буде зовнішній вигляд храму, адже його опису в літописах не збереглося?

Відомі археологи недавнього минулого, які спеціалізувалися на дослідженні архітектури Київської Русі XII століття, зокрема Павло Раппопорт та Михайло Каргер, також не могли пролити світло на це важливе питання. П. Раппопорт у своїй праці «Зодчество Древней Руси» пише прямо: «...по-видимому, в 70-80-х гг. XII в. была построена маленькая четырехстолпная церковь в г. Юрьеве - центре Юрьевской епископии (ныне - Белая Церковь)». В іншому джерелі він пише, що встановити зовнішній вигляд церкви в літописному Юр'єві неможливо. Та видатний археолог писав ці рядки ще у вісімдесятих роках минулого століття, коли рештки фундаменту на Замковій горі ще не були ретельно досліджені.

Сьогодні вже зрозуміло, що там була побудована триапсидна чотиристовпова церква. Раппопорт у своїх дослідженнях висловив припущення, що в ті часи на території Київської Русі працювало не більше шести артілей зодчих, яким було під силу створити кам'яні пам'ятки архітектури.

Однією з них була Київська. Вона в кінці XII століття розділилася, і частина її будувала церкви в Канєві, а інша рушила до Смоленська, а потім і далі на північ. Дослідження цих пам'яток архітектури до монгольського періоду ускладнене тим, що на сьогодні (на всій території країн СНД) їх збереглося не більше 30. Багато з них було перебудовано пізніше. Найбільш повне відтво-

рення першопочаткових форм в натурі вдалося зробити в Чернігові (П'ятницька та Борисоглібська церкви), Смоленську (Петра і Павла), Новгороді (Спаса на Нередиці) та Старій Ладозі (Георгіївська церква). Всі зазначені храми збудовані в період із середини XII до середини XIII століття в хрестовокупольному типі в архітектурному стилі, який дослідники називають «київським». Вони (крім Борисоглібської) є чотиристовповими, триапсидними.

Отож аби дослідити зовнішній вигляд церков такого типу вирушила на північ міні-експедиція, яку спорядив Благодійний фонд Костянтина Єфименка. За чотири дні ми мали подолати понад три з половиною тисячі кілометрів, три державні кордони, зустрітися з науковцями



Розпис Борисоглібського собору

і хранителями храмів, детально зняти на фотокамеру екстер'єр та внутрішній розпис храмів. Також у розповіді будуть особисті враження про життя в Росії, Білорусії та нашій з вами Україні.

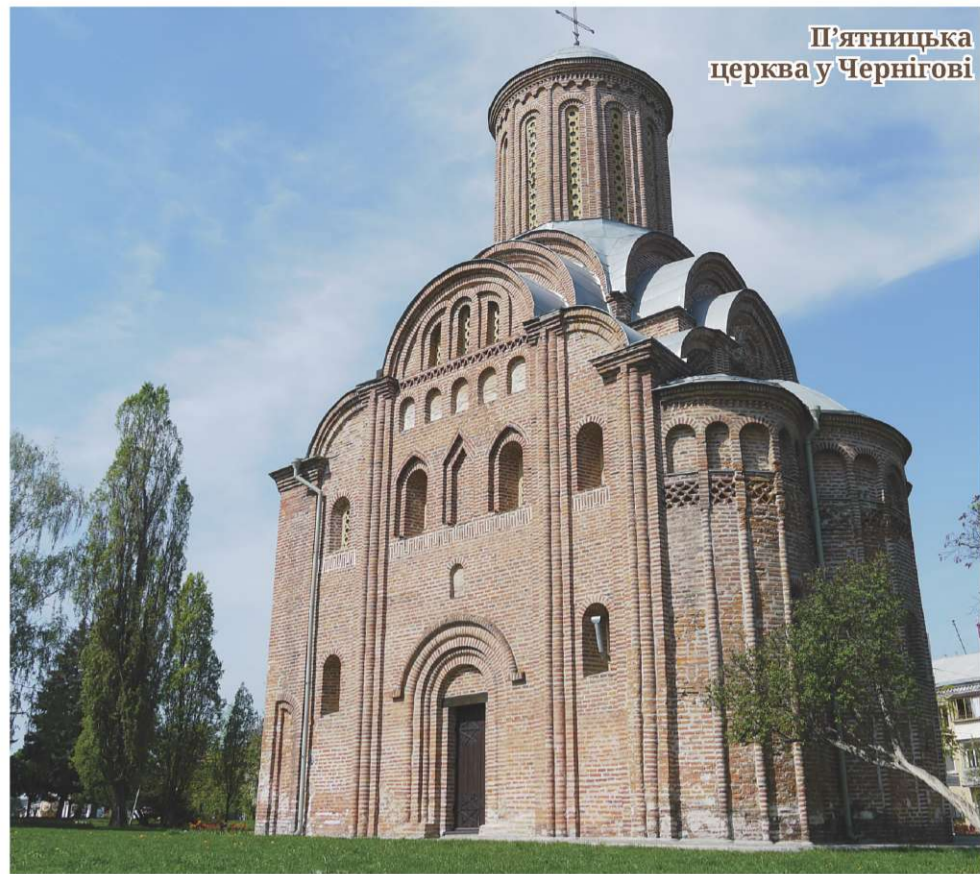
Першою зупинкою мав бути літописний Чернігів. Дорога до нього була дуже легкою, світило сонце і

через три години автомобіль прибув до першого пункту призначення нашої експедиції. Досліджувані об'єкти були розташовані зовсім недалеко один від одного. Першим із них під приціл фотоапарату потрапив Борисоглібський собор. Для нас він був цікавий технікою зведення стін, барабаном, куполом та іконостасом.

**Борисоглібський собор** є характерним зразком чернігівської архітектурної школи XII ст. Хрестовокупольний, шестистовпний, увінчаний одним куполом (висота 25 м). Фасади храму визначаються великими площинами стін, розбитими тільки напівколоннами, що йдуть від самого низу до карнизів. Ці напівколони завершуються різьбленими капітелями з білого каменю, а стіни - напівциркульними закомарами. Собор вражає міццю і статичністю. Його будівля відрізняється високою якістю цегли - плінфи, досконалістю цегляної кладки, витонченою різьбою по каменю. Застосування в оформленні фасадів деталей із вапняку, декорування рельєфними орнаментами, де рослинні компоненти поєднуються в казкове мереживо з фантастичними птахами, звірами, є характерною рисою саме чернігівської архітектури XII ст.

Зараз капітелі напівколон - є копії

П'ятницька церква у Чернігові



ями з оргскла, а фрагменти оригіналів експонуються в пам'ятці-музеї. Окрасою експозиції собору є срібні з позолотою царські ворота вагою 56 кг. Вони були виготовлені на початку XVIII століття за вказівкою гетьмана Івана Мазепи в майстерні Пилипа Якоба Дрентветта з німецького міста Аусбурга. На щастя, для нас вони збереглися неушкодженими, а от фрески XII століття були втрачені. Лише невеличкий, затертий фрагмент можна роздивитися на стіні.

**П'ятницька церква** своїм зовнішнім виглядом дуже нагадує проєкт, запропонований архітекторами Білої Церкви. Вона наче стріла, що прагне злетіти в небо. Церква викликає неймовірні емоції і не залишає байдужою.

Багато дослідників ламають голову над її формами. Хтось вбачає в ній протест проти феодальної розрізненості, інші розцінюють її як лебедину пісню стародавнього майстра перед занепадом Русі. Всі особливості П'ятницької церкви строго підпорядковані одній ідеї - надати їй вертикальної спрямованості і стовповидності. Заради цього зодчий пішов на докорінну зміну традиційної конструкції склепінь - геніальне рішення, наважитися на яке при всій його удаваній простоті було дуже нелегко. За гетьманських часів П'ятницьку церкву перебудовано, але в XX столітті, незважаючи на пряме влучання німецької авіабомби, реставраторам вдалося відновити її первісні форми. Критики лише закидають реставратору претензії щодо куполу, який відновлено не згідно з оригіналом, а в московській традиції. Внутрішніх розписів у церкві не збереглося.

Наша дорога від Чернігова повернула на північний схід, де поблизу Новгород-Сіверського ми мали перетнути державний кордон і дістатися Смоленська.

Але про це в наступному номері газети «Білоцерківці».

**Далі буде: перетин кордону і блукання російською глибинкою. Де міняти валюту. Дві проблеми, які так і не вирішила Росія. Пам'ятки Смоленська.**

Костянтин Климчук



Борисоглібський собор